

KİTAP İNCELEMESİ – BOOK REVIEW

TÜRK DÜNYASI'NIN ORTAK KÜLTÜR TARİHİNDE AİLE VE KADIN*

 BETÜL KARAASLAN**

 10.53718/gttad.1113570

Toplumun en küçük yapı birimi olarak tanımlanan aile, sosyolojik açıdan bakıldığında anaerkil, ataerkil veya totem aile gibi belirli sınıflara ayrılmaktadır. Bu aile yapıları coğrafi bölgelere göre değişiklik göstermektedir. Örneğin “*totem aile*” yani “*klan ailesi*” olarak tanımlanan bu aile yapısı genel olarak Afrika coğrafyasında görülmektedir.

Türk aile yapısı ise soyun babadan gelmesine bağlı olarak “*ataerkil*” yapıya benzerlik göstermekle birlikte, bu aile yapısında olduğu gibi baba, ailedeki herkesin yönetim ve sosyal haklarını elinde bulundurmamaktadır. Bu noktada Türk aile yapısını pederi olarak tanımlamak daha isabetli olmaktadır. Türk ailesinde her birey kendi kişisel kararları açısından özgürdür. Bunun yanında anne ev üzerinde baba ile aynı haklara sahiptir. Bu şekilde toplumun merkezini oluşturan Türk ailesi, Türk devlet yapılanmasının da bir benzeridir. Buradan yola çıkılarak Türk aile yapısını anlamamanın yalnızca Türklerin sosyal yapısını değil aynı zamanda Türk devlet yapısını anlamak olduğu söylenebilir. Oğuş olarak adlandırılan Türk ailesinin devamında Urug (Aileler Birliği), Bod (Boy), Bodun (Boylar Birliği), İl (Devlet) olarak teşkilatlanması da bu söylemi kanıtlar niteliktedir (s. 49).

Aile içerisinde baba ile eşit haklara sahip olan anne toplum içerisinde de erkekler ile eşit konumdadır. Kadınlar da erkekler gibi kılıç kuşanıp savaşa katılmaktadır. Türk kadınının aynı zamanda sosyal yaşantıda da tüm ortamlarda bulunduğu, açık bir şekilde kendisini ifade ettiği bilinmektedir. Bilge Kağan kitabesinde yer alan “*Tanrı, Türk milleti yok olmasın diye babam İl-teriş Kağan ile anam İl-bilge Hatunu yükseltti*” ifadesi bu konu için gösterilebilecek en doğru kanıttır (s. 85). Bunun dışında Hatunların da toya katılması yine dikkat çeken noktalardan birisidir. Türk toplumunda “*haremlik-selamlık*” kavramlarının İslamiyet ile birlikte gündeme geldiği bilinmektedir.

Abdülkadir Yuvalı ve Hikmet Demirci'nin hazırlamış olduğu bu araştırma/ değerlendirme eserinde Türk kültüründe aile yapısı ve Türk kadını detaylı bir şekilde aktarılmaktadır. Eser dil ve üslup açısından bakıldığında akıcı, akademik bir şekilde yazılmıştır. Çalışmada arkeolojik örneklerle birlikte, Türk kültüründe önemli yer tutan Manas Destanı, Divan-ı Lüğati't-Türk gibi önemli kaynaklardan da faydalanılmıştır. Bunun yanında Türk aile yapısının Asya Hun aile yapısından başlanarak kronolojik olarak aktarılması konunun kavranmasını ve kültür aktarımının nasıl gerçekleştiğinin gözlemlenebilmesini sağlamıştır. Ek olarak evlenme sürecindeki geleneklere detaylı olarak yer verilmesi bu konu ile ilgili okuma yapmak isteyen araştırmacılara önemli bir yarar sağlamaktadır.

Eser; 2 adet takdim bölümü (s. 9-11/s. 13-14), Önsöz (s. 15-19), Giriş (s. 21-28) ve ardından 5 ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm; İslamiyet Öncesi Dönemde Türk Ailesi ve Kadını (s. 29-119), 2. Bölüm; Türk Dünyası'nda Aile ve Kadın (s. 120-142), 3. Bölüm; Türk Dünyası'nda Aile Fertleri (s. 143-152), 4. Bölüm; Türk Dünyası Ortak Kültüründe Evlenme ve Evliliklerle ilgili Bazı Gelenekler (s. 153-174), 5. Bölüm; Türk Dünyası'nda Aile Kültürünün Topluma Yansımaları (s. 175-182). Bu bölümleri takiben ise Değerlendirme ve Sonuç (s. 183-194), Kaynakça (s. 195-204) ve Dizin (s. 205-208) olmak üzere üç kısım daha yer almaktadır.

Eserin ilk takdim bölümü (s. 9-11) Prof. Dr. Reşat Genç tarafından yazılmıştır. Genç, Takdim yazısında ilk olarak “*Türk ailesinin yalnızca Türk toplumunun değil, aynı zamanda Türk devletinin de en küçük örneği, çekirdek birimi olarak algılandığı görülmektedir.*” şeklinde bir ifade kullanmış ve Türk aile yapısının önemine değinmiştir.

* Abdülkadir Yuvalı, Hikmet Demirci, *Türk Dünyası'nın Ortak Kültür Tarihinde Aile ve Kadın*, Selenge Yayınları, İstanbul 2021, 208 s.

**Yüksek Lisans Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Kahramanmaraş/TÜRKİYE, E-Posta: betkrsln@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-7476-9128.

TÜRK DÜNYASI'NIN ORTAK KÜLTÜR TARİHİNDE AİLE VE KADIN

Daha sonra Nizamü'l-mülk gibi Türk tarihinin önemli yazılı kaynaklarından bahsederek, bu kaynaklardaki aile-devlet ilişkisi hakkında bilgi vermiştir.

Eserin ikinci takdim bölümü (s. 13-14) ise Prof. Dr. Şakir İbrayev ve Prof. Dr. Karlıgaş Kadaşeva tarafından hazırlanmıştır. Bu takdim bölümünde bir öncekinden farklı olarak eserde antropolojik, arkeolojik ve etnografik araştırma sonuçlarının yer aldığına değinilmiştir. Ek olarak eser Türkoloji alanında önemli çalışmalardan birisi olarak da değerlendirilmektedir. Bunun yanında Türk aile yapısı milli kimlik değerlerinin bir kaynağı olarak ele alınmaktadır. İbrayev ve Kadaşeva eseri diğer çalışmalardan ayıran bir özelliğin Türk ailesinin ortak değerlerinin tipolojik bakımdan akademik bir şekilde değerlendirilmesi olduğunu belirtmektedirler (s.13).

Giriş bölümüne baktığımızda ilk olarak eser adında neden “Türk Dünyası” kavramı kullanıldığından bahsedildiği görülmektedir. Yazarlarımız bu kavramın kullanımını “XX. Yüzyılda kullanılmaya başlanan *Türk Dünyası kavramı özellikle Türkistan coğrafyası merkezli Türk topluluklarının ortak kültür anlayışı sebebiyle tercih edildi.*” şeklinde açıklamaktadırlar (s. 21). Buradan yola çıkarak eserin ne denli kapsayıcı olduğunu anlaşılmaktadır. Devamında eserin konu olarak bazı sınırlandırılmalarından bahsedilmiştir. Bölümün sonunda ise yapılan kaynak taramalarının sonucunda Türk ailesinin kendi toplumunda hem gelişmeyi hem de fiziksel dönüşümde önemli destek sağladığı ve bu süreçte diğer devletleri de etkilediği sonucuna ulaşıldığı belirtilmektedir.

Birinci bölümde (s. 29-119) öncelikle aile kavramının sosyolojik tanımına yer verilmiştir. Bunun yanında sosyolojik aile tiplerinden de bahsedilerek haklarında bilgi verildiği görülmektedir. Sosyolojik aile tiplerine baktığımızda totem ailesi, anaerkil aile (ana soylu aile), ataerkil aile (baba soylu aile) ve çağdaş aile olarak tasniflendiğini görmekteyiz. Afrika bölgesinde yoğun olarak görülen totem ailesi (klan ailesi) diğer aile tiplerinden farklı olarak kan bağı ile oluşmamaktadır. Temelinde totemizmin yer aldığı bu aile tipinde aynı toteme (kutlu bir hayvan, eşya veya bitki) sahip olan kişiler kendilerini akraba olarak değerlendirmektedir. Anaerkil ve ataerkil aile tipleri ise adlarından da anlaşılacağı üzere anne veya baba soyundan süregelen ve kan bağı ile bağlanan akrabalık ilişkilerini ifade etmektedir. Çağdaş aile ise evli olan ebeveyn ile çocuklardan oluşan, sanayileşmiş ve şehirlerde yaşayan toplumdaki aile tipidir, çekirdek aile olarak da tanımlanmaktadır (s. 30). Bu genel sosyolojik değerlendirmenin ardından ise Türk aile yapısı ve Türk kadını hakkında genel bir giriş yapılmıştır. Daha sonra İslamiyet öncesi Türk devletlerindeki aile ve kadının konumu değerlendirilmiştir. Bu dönem Asya Hun İmparatorluğu, Göktürk Devleti, Uygur Devleti, Kırgızlar, Türgişler, Karluklar ve Oğuz Yabgu Devleti olmak üzere devletlere ayrılmış, detaylı bir bilgilendirilme yapılmıştır. Ardından bu devletlerdeki Türk kadını ve aile yapısının ortak özelliklerinden bahsedilmesi konunun tam olarak kavranmasını sağlamıştır. Devamında Türk tarihinin önemli yazılı kaynaklarında yer almakta olan kadın ve aile ile ilgili terimlere yer verilmiştir. Eserin en önemli kısımlarından birisi olarak değerlendirebileceğimiz klan ailesi ve anaerkillik tartışmaları da yine ilk bölümün konuları arasındadır. Bazı araştırmacılar Türk aile yapısını klan ailesi olarak değerlendirilmişse de eserde bu konu hakkında antitezler kaynaklarla birlikte açıklanmıştır. Bir diğer konu olan anaerkillik tartışmalarında ise direkt olarak bir ana soyluluktan bahsedilmemekle birlikte Göktürklerin atası sayılan A-shih-na ailesinin soyunun isimlerini annelerinden almaları gibi örnekler mevcut olduğu belirtilmektedir. Bunun yanında Prof. Dr. Bahaeddin Ögel devlet kuramayan bazı Türk boylarında ana soyluluğun var olduğunu ifade etmektedir (s.103-107).

İkinci bölüm (s. 120-142) Türklere ait sözlü kaynaklarda yer alan kadınlara ayrılmıştır. İlk olarak Türk mitolojisinin ele alındığı bu bölümde “Ocak Tanrıçası” olarak kabul edilen Umay Ana’dan da bahsedilmiştir. Aynı zamanda kut getirdiğine de inanılan Umay Ana’nın bugün bulunan arkeolojik heykel kalıntılarında da yer verilmektedir. Daha sonra sözlü manzum eser olarak nitelendirilen destanlarda yer alan aile ve kadın değerlendirilmiştir. Burada ise Oğuz Kağan Destanı ve Manas Destanı’na ağırlık verildiği görülmektedir. Destanlar, ait olduğu tüm toplumun kültürel bir yansımasıdır. Bu nedenledir ki Türk destanlarında kadının zaman zaman ilahi bir ışık, nur olarak ifade edilmesi kadının toplumda nasıl algılandığına dair güzel bir örnek teşkil etmektedir. Bilinmektedir ki Türk kadını her daim at binen silah kuşanan kahraman kadın olarak da anlatılmaktadır. Eserde bu konuya da değinilmiş ve destanlarla bu fikir desteklenmiştir (s.120). Türk destanlarının ardından ise hikâye, masallar ve atasözlerine yer verilmiştir.

Eserin üçüncü bölümünde (s. 143-152) Türk ailesinde var olan fertler ve konumları açıklanmıştır. Burada bahsi geçen aile tipi çekirdek aile olarak tanımlanmaktadır ancak bu yapıyı çekirdek aile ağı olarak tanımlamak daha doğrudur. Bu tanımlama ailenin paylaşımcılığını, iş birliğini ve sosyal etkileşimini daha net bir biçimde ifade etmektedir. Bunun yanında Türklerin her daim atalarına olan saygılarından da bahsedilmiştir. Bilinmelidir ki Türk kültürünün bu denli sağlam temelleri olmasının ve günümüzde temel esaslarını kaybetmeden var olabilmesinin en önemli nedenlerinden birisi de Türklerin ataya ve geçmişe duydukları bu bağlılıktır. Bunun yanında zaman zaman törenin ataya saygı ve bağlılığın önüne geçtiğine eser de yer verilmektedir. Örnek olarak ise Mao-tun (Mete) Han ve babası Teoman’ın mücadelesi gösterilmiştir (s.185). Bunun yanında eserde diğer çalışmalardan farklı olarak evlatlık konusuna da değinilmiştir. Türk tarihinin önemli yazılı kaynaklarından birisi

olan Divan-ı Lügat-i't-Türk bu konuda kaynak olarak gösterilmiştir. Divan-ı Lügat-i't-Türk'ten aktarıldığı üzere “ *Beg meni ogul tutındı (bey beni evlat dindi); ol anı kızlandı (ol anı kızlandı)*” gibi ifadeler Türklerde evlat edinme kültürünün var olduğunu göstermektedir. Bunun yanında Kazaklarda evlat edinme sürecinde bazı törenlerin uygulandığından da bahsedilmektedir (s.147).

Bir sonraki bölüm aile kurulması için gerekli ilk aşama olan evlilik ile ilgili geleneklerin yer aldığı dördüncü bölümdür (s. 153-174). Burada kız istemeden başlanarak, kalın, çeyiz, nişan düğün ve boşanma gibi aşamalar tüm özellikleri dikkatle açıklanarak aktarılmıştır. Bu açıdan Türk ailesi oluşturulurken yaşanan süreçlerin algılanması ve günümüzdeki geleneklerle kıyaslanarak daha iyi anlaşılması açısından önem arz etmektedir. Örneğin günümüzde kimileri tarafından yanlış değerlendirilen “kalın” eserde “... *ashında kızların oğlan evinde köle haline gelmemeleri için bir güvence...*” olarak tanımlanmıştır (s.156). Anlaşılacağı üzere kalının verilme amacı kadını “mal” gibi görüp alıp-satma amaçlı değil onu güvence altına alma amaçlıdır. Ayrıca bu konuda dikkat çeken bir diğer husus ise kalını ödeyen erkek tarafına tüm boy destek olurken, kalını alan kız tarafı ise kalını aile arasında bölüştürmektedir. Buradan da yine toplumu birbirine bağlayan aile yapısının ne kadar kuvvetli olduğu gözlemlenebilmektedir.

Eserin son bölümü (s. 175-182) var olan Türk aile yapısının toplumsal alandaki yansımalarını içermektedir. Bu yansımaları bakıldığında göze çarpanlardan ilki aile içi dayanışmanın zamanla toplumsal dayanışmaya dönüşmesi ve buna bağlı olarak da ortaya çıkan bir misafirperverlik kültürüdür. Günümüzde dahi Türk toplumlarının misafirperverliği dünyaca bilinirken bu kültürün geçmişten günümüze zarar görmeden aktarılması büyük önem arz etmektedir. Bu bölümdeki en önemli konulardan birisi ise Türk aile yapısının devlete olan yansımalarıdır. Bilindiği üzere anne ve babanın eşit konumlarda değerlendirildiği teşkilatlı Türk aile yapısı Türk devletlerine yönetim anlamında da kolaylık sağlamıştır. Teşkilatlı yapılarını her daim koruyan Türk ailesi ile doğal olarak Türk toplumu da belirli bir düzende yaşamıştır. Var olan bu düzen ise Türklerin bir devleti yıkıldığında diğerini daha rahat kurmasını sağlamıştır.

Eserin sonuç ve değerlendirme bölümünde (s. 183-194) dikkat çekilen ilk nokta Türk aile yapısının ve Türk kadınının, birçok kültürle etkileşim halinde bulunmasına rağmen temel esaslarını yitirmemesidir. Bunun yanında bu esasların kültürel süreklilik içerisinde nesilden nesle aktararak günümüze kadar ulaşması da yine bu eserle ortaya çıkarılan sonuçlardan bir tanesidir.

Abdülkadir Yuvalı ve Hikmet Demirci bu eser ile bizlere Türk kadını ve ailesi hakkında geniş bilgiler vermiş ve önemli değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Bunun yanında ortaya koymuş oldukları bu eserle konu hakkında araştırma - okuma yapmak isteyen kitleler için akıcı bir üslup ve anlaşılır bir dil ile yazılmış akademik bir eser meydana getirmişlerdir. Eserin Türk aile yapısı ve Türk kadını ile ilgili esasları derli toplu bir biçimde sunması da dikkat çeken noktalardan birisidir. Zira bu sunum sayesinde Türk kültüründe önemli bir yer tutan aile kavramı daha net bir şekilde anlaşılacaktır.

